

Szakmai program az Országos Széchényi Könyvtár vezetésére

Poprády Géza

A nemzeti könyvtári feladatok megoldásának koncepciója

A nemzeti könyvtár főigazgatói feladatainak ellátására vonatkozó elképzelések természetesen nem nélkülözhetik sem a nemzeti könyvtári feladatok megoldására, sem a nemzeti könyvtár szakmai és gazdasági irányítására, menedzselésére vonatkozó elképzeléseket. Pályázatomban ez a része ezért a feladatok megfogalmazására, céljára-értelmezésére, rangsorolására, indoklására szorítkozik. Megvalósításukkal „a főigazgatói beosztás betöltésére vonatkozó elképzelések leírása” foglalkozik részletesebben.

A magyar nemzeti könyvtári feladatok megfogalmazásánál négy tényezőtől kell kiindulni:

- ☉ a könyvtár Széchényi Ferenc által megfogalmazott alapítólevele;
- ☉ a nemzeti könyvtár közel két évszázados hagyományai;

- ☉ a jelenleg érvényes jogszabályok és előírások, azaz a könyvtárnak az Államháztartásról szóló többszörösen módosított és kiegészített 1992. évi XXXVIII. tv. 88. § (3) bekezdésében foglaltakra, valamint az egyes törvényi rendelkezések módosításáról hozott 1995. évi CV. tv. 116. §-ának (1) bekezdésére figyelemmel és az ugyancsak többszörösen módosított és kiegészített a költségvetési szervek tervezésének, gazdálkodásának, beszámolásának rendszeréről szóló 156/1995. (XII.26.) számú kormányrendelet 5. §-ában foglalt rendelkezéseknek megfelelően kiegészített alapító okirata, a CXL-es kulturális törvény, az 1997. évi 60/1998. kötelempéldányrendelet és az előkészület különböző stádiumaiban lévő további vonatkozó jogszabályok, amelyek bár tételesen nincsenek megfogalmazva, illetve elfogadva, de többé-kevésbé szakmai konszenzussal bíró legfontosabb elképzeléseik ismertek;

☉ a könyvtári szakterületet alapvetően befolyásoló műszaki fejlődés – az elektronizáció, az informatika – várható hatása, következményei, kihívásai.

A mintegy kétszáz évet átfogó hivatkozási alap nem rejteget ellentmondásokat. A gróf Széchényi Ferenc által 1802-ben megfogalmazott feladatok egyrészt ma is érvényesek: a hungarikumok gyűjtése; az évi gyarapodás nyomtatott formában való megjelentetése, ami tartalmazza az akkor kötelepéldány jogosultságú Egyetemi Könyvtár gyarapodását is, lényegében a nemzeti bibliográfia alapvetése; a köz hasznára működő nyilvános könyvtár – mindezek ma is az OSZK legfontosabb alapfeladatai. Az Egyetemi Könyvtár gyarapodásának is figyelembe vétele pedig könyvtári rendszerben való gondolkodásként is felfogható. Más vonatkozásban a Széchényi Ferenc féle elképzelések – az előbbieken felsorolt aktualitások mellett – olyan tekintetben követendők, hogy amennyire azok az akkori szakmai színvonalnak és követelményeknek megfeleltek, annyira kell ma is az OSZK-nak a mai kor szakmai színvonalának és követelményeinek megfelelnie – nemzeti könyvtári szinten és vonatkozásában. Erre kötelezik azok a kétszáz éves hagyományok is, amelyek az állomány gyarapítása mellett a mindenkori korszerű formai és tartalmi feltárássra, különgyűjteményi táruk kialakítására, raktározásra, gépesítésre törekedtek, a müncheni rendszertől a porosz instrukciókon, az ETO alkalmazásán, az adréma katalóguskarton sokszorosítón és az állományvédelem megszervezésén keresztül a Magyar Nemzeti Bibliográfia gépesítéséig. Azaz, az Országos Széchényi Könyvtár akkor hagyománytisztelő, ha korszerűen működik. Az alapítólevél kiegészítései ezt a törekvést tükrözik.

Az 1997-es CXL-es kulturális törvény (annak III. része) – minden hiányossága ellenére – alapvetően két meghatározó pozitívumot mutat az információhoz való hozzájutás demokratikus elvének deklarálásán túl: rendszerben gondolkozik és ellátásban (= szolgáltatásban) gondolkozik, és ezek szempontjából fogalmazza meg az egyes könyvtárak (könyvtártípusok) feladatait. Így része e szolgáltatási-ellátási rendszernek az Országos Széchényi Könyvtár. Kitüntetett, nemzeti könyvtári szerepéből adódnak feladatai a rendszer számára:

☉ Kötelepéldány jogosultság: az elvben teljes magyar könyv- és időszaki kiadvány termékfeldolgozása, az egyszerű feldolgozás – többszöri hasznosítás követelménye ma nemcsak házon belül érvényes: katalógust, nemzeti bibliográfiát és a bibliográfiai rekordok szolgáltatását jelenti a rendszer könyvtárai számára.

☉ Nemzetközi vonatkozásban ez az IFLA UBC és UAP programjában a magyar képviselőlet és kötelezettséget jelenti.

☉ Az írott-nyomtatott nemzeti dokumentumkincs elvben örök időkre történő megőrzésének kötelezettsége, az állományvédelmi technikák (pl. mikrofilmzés) lehetővé teszik, hogy a (retrospektív) országos dokumentumellátó rendszerben az OSZK különleges szolgáltatásokkal álljon a rendszer könyvtárai rendelkezésére.

☉ A nemzetközi könyvtárközi kölcsönzésben szerzett évtizedes tapasztalatok és a korszerű számítástechnikai lehetőségek alkalmazása-kihasználása eredményeképpen ebben a vonatkozásban is kitüntetett szerepe és feladata van – a gyakorlati tapasztalatok szerint is – az OSZK-nak a dokumentumellátásban.

☉ 1976 előtti állományának retrospektív konverziója az összes hazai könyvtár magyar anyagának konverzióját segítené, ahogy ezt az 1976-ig visszamenő MNB CD ROM-ok hasznosítása mutatja.

- ☞ Az OSZK részvétele a MOKKA (Magyar Országos Közös Katalogizálás Alapítvány) programban feltehetően a legnagyobb rekordszámot bevívő könyvtárrá teszi a nemzeti könyvtárat.
- ☞ A magyar könyvtárügy képviselője a nemzetközi szervezetekben (szabványosítási testületek, UDC Consortium stb.) a hazai szabványok, ajánlások kidolgozása, a nemzetközi szabványos dokumentumazonosító számok (pl. IS..N) kezelése, az ETO hazai gondozása és kiadása terén ró feladatokat az OSZK-ra.
- ☞ A központi katalógusok – a korszerű NPA (Nemzeti Periodika Adatbázis) és a kevésbé korszerű könyv központi katalógus (KC) – szolgáltatásai ugyancsak kitüntetett feladatot jelentenek a nemzeti könyvtárnak.
- ☞ Mint a legnagyobb könyvtári-informatikai szakirodalommal rendelkező könyvtárnak – hagyományos – feladata a könyvtári-informatikai szakirodalmi dokumentációs (és könyvtári) szolgáltatások biztosítása.
- ☞ Százéves oktatási hagyományai alapján a könyvtárosképzésben a nemzeti könyvtárnak fontos feladata az iskolarendszeren kívüli képzés és továbbképzés és a. könyv- és papírrestaurátor képzés.
- ☞ Gyűjtőköréből adódóan az OSZK a magyar nyelv- és irodalomtudomány és a magyar történettudomány legteljesebb szakkönyvtára. Állományának feltárása – különös tekintettel a retrospektív nemzeti bibliográfiai munkálatokra, a különgyűjtemények egyes állományrészeinek feldolgozására, a könyv- és nyomdászattörténeti kutatásokra –, az állományvédelemmel kapcsolatos kutatások a nemzeti könyvtárat fontos kutatóhelyé, kutatóműhelyé teszik.

A felsorolt feladatokon túlmenően az Országos Széchényi Könyvtár az országban a legnagyobb tudományos könyvtár – a legtöbb férőhellyel és a leghosszabb nyitvatartási idővel. Mindemellett – több mint 17 000 egyetemi-főiskolai hallgató olvasójával – gyakorlatilag a legnagyobb egyetemi könyvtár is. Ez mind az állomány igénybevételét (állományvédelem), mind a „klasszikus kutató” olvasók kiszolgálását illetően különlegesen nehéz feladatokat jelent a nemzeti könyvtárnak.

Külön kell szólni arról, hogy az Országos Széchényi Könyvtárnak feladatai, szerepe nem érnek véget az országhatárnál. Gyűjtőköréből adódóan a határon túli magyarság írott-nyomtatott kultúrájának őrzője egyrészt és – mindenkori pénzügyi lehetőségeinek függvényében – támogatója másrészt. Az egész magyar nemzet könyvtára.

A nemzeti könyvtár menedzselésére vonatkozó terv

Az Országos Széchényi Könyvtár az állományában lévő felbecsülhetetlen értékek miatt az ország egyik legfontosabb intézménye: nemcsak egy könyvtár, egy kulturális intézmény, hanem a nemzet emlékezete, nemzeti kulturális örökségünknek meghatározó része. Ez különleges felelősséget ró nemcsak a könyvtár munkatársaira, mindenekelőtt a főigazgatóra, hanem a könyvtár mindenkori fenntartójára és rajta keresztül az egész társadalomra.

A főigazgató feladata, hogy ezt a különleges felelősséget mind a munkatársakban, mind a fenntartóban tudatosítsa, hogy ennek a nemzeti kulturális örökségnek a fenntartása és megőrzése, valamint gyarapítása és fejlesztése (a mai gyarapodás holnap a kulturális örökség részévé válik) biztosított legyen.

Ennek feltétele a megfelelő költségvetési támogatás egyik oldalról és a fegyelmezett, takarékos, átlátható gazdálkodás a könyvtár oldaláról. Ahhoz, hogy

ez az ideálisnak tűnő állapot megvalósuljon, meg kell változtatni a költségvetési tervezés eddigi módját, a „leosztásos” módszert.

Ennek előfeltételei a könyvtár oldaláról a következők:

1. Pontos információkkal kell rendelkezni arról, hogy a könyvtár fenntartása és működése mennyibe kerül: az egyes munkafolyamatok – feladatok – költségnemek szerint összesen és meghatározott időszakaszokra bontva. Ez lényegében a „controlling” rendszer alkalmazását jelenti.

2. A könyvtár éves munkatervét a tárgyévet megelőző év olyan szakaszában kell elkészíteni, hogy – az előző pontban leírtak alapján – az egyes feladatokhoz hozzárendelve a költségvonzatokat, tárgyalási pozícióba kerüljünk a fenntartó minisztérium illetékeseivel szemben.

Ennek előfeltételei a minisztérium oldaláról a következők:

1. A minisztérium illetékesei – a pénzügyi-költségvetési vonal – időben jelezzék, hogy mikorra kell a fentiek szerint előkészített munkatervnek meglegnie.

2. A megadott időpontban a minisztérium illetékesei – a szakmai és pénzügyi vonal képviselői együttesen – tárgyalják meg a könyvtár vezetőivel a munkatervet.

Az így – konszenzussal – kialakított munkaterv birtokában képviselheti a tárca szempontjait a minisztérium a költségvetés készítése és vitája során.

Az esetleges módosításokat – ezek nyilván mindig csökkentések – a könyvtár vezetői és a minisztérium illetékesei ugyancsak közösen tárgyalnák meg, amennyiben ezek olyan mértékű módosítások, hogy azokat a könyvtár saját lehetőségein belül nem tudja kezelni: melyek azok a feladatok, szolgáltatások – beleértve a központi szolgáltatásokat és a Könyvtári Intézetet is –, amelyeket el kell hagyni, átmenetileg szüneteltetni kell, vagy csak akkor lehet teljesíteni, ha más forrásokból – pl. pályázatok – lehet fedezni. Ugyanez vonatkozik az év közben esetleg jelentkező vis majorok esetére is.

A jól működő controlling rendszer lehetővé teszi a működés, a feladatok teljesítése költségei alakulásának folyamatos ellenőrzését, szükség esetén a beavatkozást.

Ugyancsak a controlling rendszer ad lehetőséget arra, hogy a könyvtár vezetősége minél alacsonyabb vezetői szintre adjon le nemcsak szakmai, hanem gazdálkodási feladatokat és felelősségeket. Ez a legtöbb esetben pozitívan motiválja a felelősséggel felruházott munkatársakat.

A nemzeti könyvtár vezetőségének feladata, hogy költségvetésen kívüli forrásokat minél nagyobb mértékben igyekezzon bevonni:

- saját bevételek növelése,
- pályázatok,
- céltámogatások igénybevétele,
- PR tevékenység és szponzorok,
- alapítványi támogatások révén.

A főigazgatói beosztás betöltésére vonatkozó elképzelések

Jelen pályázatommal másodszer pályázom az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatói tiszterére. A főigazgatói beosztás betöltésére vonatkozó elképzeléseim hitelét nyilván javítja vagy rontja annak az 5 évnek a megítélése, amelyet az OSZK élén eltöltöttem. Ezért mellékelek egy összefoglaló beszámolót az 1994-1999 közötti időszakról.*

A nemzeti könyvtári főigazgatói feladatok teljesítésére vonatkozó elképzeléseket azzal a felelősséggel kell megfogalmazni, amit a könyvtárban felhalmazott-örzött nemzeti kulturális örökség kell, hogy keltsen a mindenkori főigazgatóban. Tudatá-

* A beszámoló e számban való közlésétől, mely a beadott pályázatnál bírálók elmélyültebb tájékozódását segítette, a szerző eltekintett. (A szerk.)

ban kell lennie annak, hogy abban a megtiszteltetésben van része, hogy egy nagy múltú és nagy jövőjű, a napi politikán és aktuális érdekeken felülálló nemzeti intézmény életének egy adott szakaszában annak vezetője lehet. Feladatát nyilvánvalóan a napi adottságok alapján és körülmények között kell ellátnia, de konkrét döntéseiben sem szabad ezt a magasabb rendű összefüggést szem elől tévesztenie.

A következő pontokban részletezett elképzeléseimet ennek megfelelően igyekszem leírni.

Állománygyarapítás

A nemzeti könyvtár legfontosabb, elsőként említendő alapfeladata: gyűjteményének gazdagsága és teljessége adja meg rangját. Minden további feladata teljesítésének ez az alfája, az előfeltétele. A jövő nemzedékei mindenekelőtt annak alapján mondanak véleményt a nemzeti könyvtárról, hogyan sikerült begyűjtenie és megőriznie a magyar kultúra írásos dokumentumait, amelyeket a mindenkor használatos információhordozókon rögzítettek. Az UAP és UBC IFLA programnak is úgy tudunk jól megfelelni, ha teljes hazai könyv- és periodikateremtés alapján szolgáltatunk. Az állománygyarapítást az érvényes gyűjtőköri szabályzatnak megfelelően kell végezni.

A kurrens gyarapításban a hungarikumok vonatkozásában a teljességre kell törekednünk. Elvben a retrospektív gyarapításban is erre kéne törekednünk, de a pénzügyi lehetőségek ezt mindig erősen korlátozzák. Éppen ezért nagyon fontos az illetékes munkatársak szakértelme, rangsorolási képessége mind a Gyarapítási Osztályon, mind az egyes külön-gyűjteményi osztályokon.

A kurrens gyarapítás fő forrása a kötelezpéldány szolgáltatás. A javuló beszolgáltatási fegyelem, az eredményesebb reklamálási tevékenység ellenére

továbbra is szükséges az együttműködés a Könyvtárellátó Kht-val: az általa terjesztési céllal megvásárolt és az OSZK-nak feldolgozásra átadott könyvek jó ellenőrzési lehetőséget jelentenek. Ki kell építeni – pontosabban javítani, élőbbé tenni – kapcsolatainkat a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesületével.

Nagyok a nehézségek az időszaki kiadványok gyűjtésében: a rengeteg helyi lap kiadója vagy nyomdája nem tud vagy nem akar tudni a kötelezpéldány rendeletről. Itt a megyei könyvtárakkal való együttműködés segíthet, bár a tapasztalatok szerint nekik sincs mindig teljes áttekintésük az adott megyében megjelenő lapokról. További lépés lehet a megyei önkormányzatok, végső soron a Belügyminisztérium segítségének a kérése.

A külföldi hungarikumok beszerzésében – mindezekelőtt a szomszédos országok magyarságának kiadványaira gondolok – fontos szerepe van a Nemzetközi Csereszolgálatnak, ezen belül támogató tevékenységének, mert az így kialakuló kapcsolatok révén olyan dokumentumokhoz juthatnak, amelyeket semmilyen nemzeti bibliográfiában nem regisztrálnak.

Sikerült az osztály munkájában tapasztalt szabálytalanságokat (külföldi valuták kezelése) megszüntetni. Az osztály tevékenysége átlátható. Rendeződtek kapcsolatai a Gyarapítási Osztállyal, a szerzeményezéssel foglalkozó osztályok egy főosztályba való szervezése javítani fogja együttműködésüket.

Továbbra is fontos feladat az állománykiegészítő helyszíni mikrofilmzés a szomszédos országokban, illetve Csehországban.

Az állománygyarapításnak minden információhordozóra ki kell terjednie.

A csak hálózaton létező dokumentumok „beszerzése” és archiválása megoldandó feladat: itt a kiadókkal való tárgyalások, illetve a nemzetközi gyakorlat esetleges (az EU esetében feltehetően kötelező) átvétele jelentheti azt a gyakorlati megoldást, ami később jogilag is szabályozandó lesz.

Feldolgozás; nemzeti bibliográfiai feladatok

Könyvek feldolgozása

Tovább kell egyesíteni a feldolgozó folyamatokat, az egy feldolgozás – több célú felhasználás elv jégyében. A hazai könyvtermés feldolgozása már egy folyamatban történik, és ennek eredményéből jelölük ki, illetve szerkesztik az MNB Könyvek Bibliográfiáját (korábban külön egység foglalkozott az MNB Könyvek leírásával, külön részleg az MNB gyűjtőkörébe nem tartozókéval). Ma a külföldi könyvek feldolgozása külön adatbázisban történik még, bár csak egy könyvfeldolgozó osztály van. Az AMICUS új integrált rendszer installálása után minden könyv feldolgozása egy rendszerben történik – és lesz kereshető az olvasó számára.

A feldolgozás átfutási idejét tovább kell csökkenteni: jelenleg a könyveknek 2/3 része 3 héten belül bekerül az MNB-be, és lesz hálózaton hozzáférhető, letölthető. A következő lépésben a teljes könyvanyagot a beérkezéstől számítva 3 héten belül fel kell dolgozni, a továbbiakban lehetőség szerint csökkenteni kell ezt az átfutási időt is, bár megjegyzendő, hogy az elektronikus információhordozók – CD-ROM-ok – növekvő száma mellett a nyomtatott könyvek mennyisége is folyamatosan növekvő tendenciát mutat. A könyvek feldolgozása és az MNB útján a többi könyvtár számára hozzáférhetővé, illetve letölthetővé tétele a nemzeti könyvtár egyik legfontosabb központi szolgáltatása. A MOKKA-ban való részvétel a külföldi könyvek – elsősorban hungarikumok – esetén ezt a szolgáltatást bővíti majd.

2004-ig meg kell oldani a teljes könyvállomány retrospektív konverzióját. A korábban kifejtetteknek megfelelően ez nemcsak OSZK érdek, hanem fontos központi szolgáltatás lenne. Ez mindenképpen fokozatosan történhet és csak plusz erőforrások (anyagi és emberi) bevonásával.

A retrospektív konverzió nemcsak a könyvtárba látogató olvasóknak lenne jó, hanem lehetővé tenné, hogy bárhol az országból vagy külföldről keresheni lehessen az OSZK állományában. Ez utóbbi az EU-hoz való csatlakozással gyakorlatilag kötelező lesz.

A *térképek és zeneművek* feldolgozására ugyanaz érvényes, mint a könyvekére.

Az *időszaki kiadványok* feldolgozását már egységsítettük. Eredménye hálózaton, CD-ROM-on hozzáférhető. A következő feladat itt is a retrospektív konverzió.

CD-ROM-ok

Megkezdődött a CD-ROM-ok feldolgozása. Fontos alapelv, hogy ne legyen külön információhordozó szerint elkülönített feldolgozó részleg. A könyv CD-ROM-ok a Könyvfeldolgozó Osztályon, a térkép CD-ROM-ok a Térképtárban dolgoztassanak fel, stb. A következő lépés itt is a rendszeres nemzeti bibliográfiai számbavétel és hozzáférhetővétel lesz.

Olvasószolgálat

Tudomásul véve, hogy az OSZK a leglátogatottabb könyvtárak közé tartozik és hogy vizsgaidőszakban, azaz 2 × 2 hónapig „csúcsrajáratás” van, igyekezni kell a legjobb feltételeket biztosítani olvasóinknak. Folytatni kell az olvasói terek korszerűsítését, növelni az OPAC kapacitást, az olvasótermekben az olvasói számítógépek, a multimédia olvasási és internetes hozzáférési lehetőségek számát, a mikrofilm olvasók számát. Gondoskodni kell az olvasótermi kézikönyvtárak folyamatos tartalmi karbantartásáról és a nyári zárva tartás idején az állományvédelmi karbantartásról. Az AMICUS OPAC-ja sokkal inkább olvasóbarát lesz, mint a DOBIS/LIBIS-é. Az előzőekben leírtakat megismételve: a teljes állományról egységes számítógépes katalógust kell az olvasók rendelkezésére bocsátani 2004-ig. Folytatni kell az olvasói vélemény felméré-

seket, és rendszeresíteni az olvasói fórumokat: évente legalább egyszer.

Különböző szintű, mélységű és terjedelmű tájékoztató kiadványokkal, nyomtatványokkal kell az olvasókat rendszeresen ellátni. A nyári zárvatartási időket – az utóbbi évek gyakorlatát folytatva – egyeztetni kell a budapesti nagykönyvtárakkal.

Állományvédelem

Megőrző funkciójú könyvtár lévén, kiemelt jelentőségű feladat-együttes.

Alapelv: a nemzeti könyvtár a hagyományos információhordozójú (pergamen, bőr, papír, selyem stb.) dokumentumokat eredeti formájukban – tehát nemcsak információtartalmukat – őrzi meg.

Ennek megfelelően állományvédelmi feladataink:

- a megelőzés
- az állapot fenntartása, az eredeti dokumentumok helyettesítése a használatban
- javítás, helyreállítás, konzerválás, restaurálás.

A dokumentumok károsodása megelőzésének legfontosabb feltétele a megfelelő raktározási körülmények megteremtése. Az OSZK új föld alatti raktárát ennek megfelelően kell megépíteni, és törekedni kell a jelenlegi klímaberendezések korszerűsítésére.

Folytatni kell az állományvédelmi mikrofilmező programot. El kell kezdeni az állományvédelmi célú digitalizálást is, különös tekintettel azokra a dokumentumokra, amelyek mikrofilmmel igazán nem helyettesíthetők (pl. térképek). Mind a megelőző, mind az állapotfenntartó tevékenységben fontos szerepük van a könyvtárosoknak és az olvasóknak. Ezért a munkatársak képzését-továbbképzését, illetve az olvasók tájékoztatását, meggyőzősét permanens feladatnak kell tekinteni, hogy csökkenjen a megőrzés-szolgáltatás ellentétes hatása. Konzerváló-javító-restauráló tevékenységünket a bevált eljárásokra és hagyományokra alapozva kell folytatni, de folyamatos kutató- és fejlesztő munká-

val kell keresni az új – esetleg olcsóbb – megoldásokat (pl. a muzeális folyóiratok savmentes kartondobozokba való tárolása bekötés helyett). Törekedni kell a tömeges konzerválási eljárások feltételeinek megteremtésére. A külföldön, ösztöndíjjal fotórestaurálási szakismereteket szerzett munkatársunkra alapozva, meg kell kezdeni a nagy értékű fényképek restaurálását, a restaurátor-képzést bővíteni kell fotórestaurálási ismeretek oktatásával.

Kutató-fejlesztő munkánk során programba kell venni az elektronikus információhordozók állományvédelmi kérdéseit.

Föld alatti raktár

Az OSZK raktárai 2000-re megtelnek, egyes különgyűjtemények már súlyos raktározási gondokkal küszködnek.

Az elfogadott ütemterv szerint 2002-re kell az F épülethez kapcsolódó föld alatti raktárnak elkészülnie. A raktárat lehetőleg úgy kell megépíteni – az elvi építési engedély szerint ez lehetséges –, hogy a Hold utcai mikrofilm- és restauráló részlegek is helyet kapjanak benne. Így a Hold utcai bérleti díj az új raktár fenntartási költségeire lesz fordítható.

Számítógépesítés, digitalizálás

Integrált számítógépes rendszerünket úgy kell működtetni és fejleszteni, hogy az, a nemzeti könyvtári feladatoknak megfelelően, mind a „saját, házi” igényeinket, mind az egész könyvtári rendszert ki tudja szolgálni. A most installálás alatt álló AMICUS feltehetően az elkövetkezendő 5 évet is végig fogja szolgálni. A retrospektív konverzió, az MNB szolgáltatások jelentőségéről már volt szó.

Digitalizálási stratégiánk kidolgozásánál a következő elveket kell érvényesíteni:

1. állományvédelem,
2. értékes darabjaink megismertetése, hozzáférhetővé tétele,

3. a csak az OSZK-ban meglévő, keresett dokumentumok (adattárak, kézikönyvek) távolról történő elérhetőségének biztosítása,

4. az egy használati példányban meglévő, sokak által használni akart dokumentumok (vizsgaidőszak!) egyszerre több olvasótermi számítógépen való hozzáférhetőségének biztosítása.

A 3. és 4. pont esetében a mindenkor érvényes szerzői jogi törvénynek megfelelően szabad csak eljárni.

Ismételten meg kell kísérelni a megállapodást a kiadókkal – az eddigi sikertelen próbálkozások után –, hogy a mai könyvgyártási technológia közbelső termékét, a megjelenő kiadvány digitalizált „kéziratát” adják át a nemzeti könyvtárnak. Így külön ráfordítás nélkül gyarapítható lenne a digitalizált művek száma.

Fontos központi szolgáltatása az OSZK-nak a számítógépes rekordok cseréjét szolgáló magyar csereformátum, a HUNMARC gondozása és a dokumentumtípusok minél szélesebb körére való kiterjesztése.

Fontos feladat a sok CD-ROM egyidejű olvashatóságának megoldása: a 21 emeletes CD-ROM torony – négy évvel ezelőtt komoly technikai fejlesztés volt – ma az igények töredékét sem tudja kielégíteni. (Az 1999. I. negyedévében beérkezett CD-ROM-ok száma 43%-kal meghaladta az egész 1997. évi mennyiséget!) Szervezeti feltételeit a szervezeti átalakítás legutóbbi lépései megteremtették.

Központi szolgáltatások; könyvtárudományi és módszertani központ – könyvtári intézet

Bevezetésképpen: az 1997. évi CXL-es törvény előkészületeinek kezdetei szakaszától a mai napig az a meggyőződésem, hogy a KMK, illetve leendő jogutóda, a Könyvtári Intézet az Országos Széchényi

Könyvtár keretében tudja szakmailag leghatékonyabban, gazdaságilag a legolcsóbban ellátni feladatait. Emiatt és a pályázat írásakor érvényes helyzet miatt, ez a kérdés része kell, hogy legyen a főigazgatói elképzeléseknek. Az 1997. évi CXL. sz. törvény III. rész, III. fejezet, 60. § (3) bekezdés *a-h./* pontjában megfogalmazott feladatokkal teljesen egyetértek, nemcsak a törvény kötelező tisztelete miatt. Ezek lényegében tartalmazzák azokat a feladatokat, amelyeket egy ország könyvtári rendszere egy ilyen központi szervezettől elvárhat. Néhány kiegészítő megjegyzés:

- A képzésnél nevesíteni kéne külön a papír- és könyvrestaurátor képzést.
- El kell érni, hogy a Könyvtári Intézetben folyó képzést elismerjék úgy, hogy az a közalkalmazotti bértáblázatban érvényesüljön.
- Személy szerint mindig elleneztem, hogy a KMK-ban folyó képzés konkuráljon a felsőoktatási intézményekben folyó alapképzéssel (= diplomát adó képzéssel). A továbbképzésben azonban véleményem szerint egyenlő esélyeket és lehetőségeket kell kapni a Könyvtári Intézetnek – főként az itt érvényesülő gyakorlathoz erősen kötődő képzés miatt.
- Külön kiemелendő – fontossága miatt – az ETO gondozása, akkor is, ha elvben a hivatkozott pontok közül az *e*-be vagy *f*-be beleérthető.
- Természetesen a Könyvtári Intézetre is érvényesíteni kell a nemzeti könyvtár menedzselésével kapcsolatban leírtakat; pontosan rögzítve évről-évre azokat a feladatokat a hozzárendelt költségvetési fedezettel, amely központi feladatok ellátását és finanszírozását a könyvtári rendszer számára a főhatóság a Könyvtári Intézet révén akarja biztosítani.
- A felsorolt feladatok egy viszonylag kis létszámmal (pl. a jelenlegi) megoldhatók. A minisztérium költségvetéséből azonban a rendkívüli feladatok (vö.: *i/* pont) teljesítéséhez külön fedezetet kell biztosítani – szükség esetén szakértői megbízásokra.

Kutatás; tudományos tevékenység

A nemzeti könyvtár egyes állományrészeinek feldolgozása-feltárása, a retrospektív nemzeti bibliográfiai munkálatok (régii magyar nyomtatványok), kiállítások forgatókönyvének elkészítése, de egy-egy jeles külföldi vendég tiszteletére összeállított alkalmi kiállítás is, komoly tudományos felkészültséget igényel, eredményük pedig tudományos teljesítmény; a könyvtár- és nyomdászattörténeti kutatások, az állományvédelemmel összefüggő kutatások, a Könyvtári Intézet feladatai között felsorolt kutatási feladatok a nemzeti könyvtárat egyrészt rangos kutatóműhellyé avatja, másrészt a könyvtártól komoly áldozatot igényel. Tudományos kutatói besorolással, kutatónapok biztosításával a nemzeti könyvtár gyakorlatilag egy 15-25 fő között mozgó kutatóintézetet működtet. Ez a luxusnak tűnő politika azonban bőségesen megtérül a nemzeti könyvtár anyagának feltártságában, szolgáltatási színvonalában, nemzetközi presztízsének növekedésében. Fontos szempontnak kell lenni, hogy a támogatott kutatók tudományos ülésszakokon, hazai és nemzetközi konferenciákon, publikációkban adjanak számot kutatási eredményeikről. A nemzeti könyvtár kiadványaiban is tükröződnie kell a könyvtárban folyó tudományos munkának. Megoldandó feladat a nemzeti könyvtár 1867 utáni történetének feldolgozása.

„Rendcsinálás”; állományellenőrzés

Minden nagy könyvtár jellemzője, hogy évek-évtizedek alatt bizonyos „sarak” felhalmozódnak: átmeneti kapacitáshiány miatt időleges szándékkal, ámde végleg félbehagyott feladatok, valós vagy ál-okok miatt a pillanatnyilag megoldhatatlan kérdések megoldásának halogatásából felgyülemelő restanciák, tényleges kapacitáshiány miatt halmozódó ügyek, túlzott vagy fetiszizált szakmai igényesség

ürügye mögé bújó kényelmesség (=rossz teljesítmény) miatt felhalmozódó lemaradások stb.

Alaposabb vizsgálat után gyakran kiderül, hogy „a király meztelen”, a megoldhatatlannak tűnő feladatok nem is megoldhatatlanok.

A felsorolt példák mindegyike érvényes a nemzeti könyvtárra. A következő, „szervezetfejlesztéssel” foglalkozó pontból kiderül, hogy ezek a „sarak” felszámolhatók, illetve beépíthetők olyan „mechanizmusok”, amelyek az ilyen restanciák keletkezését megakadályozzák. (Ami nem zárja ki teljes bizonyossággal, hogy újszerű restanciák ne kezdjenek el látens módon keletkezni.)

Az *állományellenőrzés* közel 30 éves halogatása is ilyen restancia volt. Az 1994-1999-es beszámolóban említett munkát folytatni kell, be kell fejezni, és szembe kell nézni a kellemetlen tényekkel is, ha azok azt fogják bizonyítani, hogy az összállomány nagyságáról eddig forgalomban lévő számok esetleg százezres nagyságrenddel eltérnek a valóságtól. A jelenleg folyó állományellenőrzést úgy kell végigvinni, hogy a kidolgozott és alkalmazott módszerek ne riasszák el újabb 30 évre az állományellenőrzésért felelős könyvtárosokat.

Szervezetfejlesztés; humánpolitika

Az 1994-1999. évről szóló beszámolóban a szervezetfejlesztési folyamat is említettik. Ennek legfontosabb eredménye az, hogy a folyamatos munkák végzésének rendszere javult, miközben megindult, és belátható időn belül – 1999 végéig – befejeződik a korábbi években (esetenként évtizedekben) felhalmozódott lemaradások megszüntetése. A folyamatot nem szabad befejezettek tekinteni. Egyrészt a még hátralévő „finomítások” miatt, mint pl. technológiai folyamatoknak megfelelő elhelyezése az egyes szervezeti egységeknek (= költözködések), illetve az alábbiakban említendő humánpolitikai feladatok. Másrészt azért nem tekinthető befejezettnek

a folyamat, mert az rögtön megmerevedést jelent a folyton változó körülményekhez képest. Meg kell találni azt a – nyilván külső és belső elemekből álló – „megfigyelő” rendszert, szervezetet, mechanizmust, ami időben jelzi a szükséges változtatásokat, továbbvive azt a nemzeti könyvtári hagyományt, hogy mindig alkalmazkodni tud és kész a korszerű követelményekhez és körülményekhez.

Humánpolitika

Meg kell teremteni a szervezeti feltételeit a következő feladatok profi (= hivatásszerű) ügyintézésének (az első lépést, a célirányos beiskolázást a könyvtár megtette):

1. Új munkaerő keresésében és felvételében a fő szerep a profi humánpolitikai munkatársé legyen, aki objektív kritériumok alapján tesz javaslatot a megfelelő szervezeti egység vezetőjének az alkalmazandó munkatársra, és konszenzussal döntenek az alkalmazásról.

2. A nemzeti könyvtár humánpolitikájában nagyobb szerepet kell kapni a fiatalításnak, elsősorban a leendő (utód)vezetők kiválasztásában és felkészítésében. A könyvtárban a gyakoribb negatív példák (nyugdíjba megy egy osztályvezető, és nincs kit megbízni az utódlással) mellett vannak pozitív példák is (nemcsak volt kinevelt utód, hanem az nagyon jól bevált). Ezt kell követni, megkövetelni az illető vezetőktől.

3. Az Országos Széchényi Könyvtár nagyüzem. A könyvtár munkatársait folyamatos és rendszeres képzésben kell részesíteni, amelynek során megismerik az egész könyvtár feladat- és működésrendszerét (sajnálatosan gyakori tapasztalat, hogy erre szükség van). A rendszer átfogó ismerete tudatosabbá teheti az egyes munkatársak konkrét feladatainak teljesítését, és ez minőségi javulást eredményez: ha valaki tudja, hogy az általa végzett feladat hogyan illeszkedik az egész könyvtár feladatrendszerébe, jobban, nagyobb felelősséggel látja el a reá bízottakat. A folyton – és egyre gyorsabban – válto-

zó ismeretek elsajátítása is állandó követelmény. (A KMK – Könyvtári Intézet oktatási és módszertani osztálya kiválóan meg tudja szervezni az ilyen képzéseket, továbbképzéseket.)

A nemzeti könyvtár épülete és környezete

Az Országos Széchényi Könyvtár egy 1959-es kormányzati döntés alapján költözött 1984-85-ben első önálló otthonába, a Budavári Palota F épületébe, a századfordulón épített, volt királyi palotában, a világörökség részéhez tartozó épületegyüttesbe. Ez az elhelyezés méltó az egyik nemzeti alapintézményhez: vendégeink – Erzsébet angol királynőtől a külföldi könyvtáros kollégákig – elismeréssel adóznak a nemzeti könyvtári körülményeknek. A gyakorlati tapasztalat szerint az olvasók is nagyon megszerették az elmúlt 14-15 év során. Ugyanakkor számos gond forrása is az épület. E gondok két nagy csoportba sorolhatók: *a)* épületen belüli és *b)* az épület külsejével kapcsolatos gondok.

ad *a)*: az épület könyvtárrá alakításának tervei az 1960-as években készültek, az első olajválság előtt, amikor az energiaköltségeknek (legalábbis a szocialista világban) nem volt jelentőségük. A könyvtár épületgépészete – világítása, fűtési- és klíma rendszere – elavult és nagyon drága, különösen ha az épület méreteit is figyelembe vesszük.

A feladatok:

1. A világítási rendszer energiatakarékos korszerűsítését folytatni kell, az olvasói terek után a nagy köztereken (folyosók), majd a munkaszobákban is.
2. A fűtési rendszert és az ablakok szigetelését korszerűsíteni kell.
3. Az új raktár megépítése után a régi klímarendszert ki kell cserélni egy takarékos és állományvédelmi szempontból megfelelő rendszerre.

ad *b)* Az épület üveg tetejének szigetelése – az idén lejáró garancia után – két éven belül fejújítandó.

Ablakai festésre szorulnak. Maga az épület olyan homokkőből épült, mint a parlament: ez is állandó felújításra szorul.

Míndezek a feladatok nem finanszírozhatók a könyvtár éves költségvetéséből: a műemléki hatóságokkal egyeztetett tárca- vagy kormány szintű program alapján lehet a kérdéskört megoldani. Az ehhez szükséges előkészítő-egyeztető lépéseket még ebben az évben meg kell tenni.

Kiállítások; rendezvények; kapcsolatok

A nemzeti könyvtár kincseinek, értékes darabjainak java – állományvédelmi okokból – az olvasó és nagyközönség számára hozzáférhetetlen. Pontosabban csak másolatok formájában vagy kiállításon bemutatva hozzáférhető. A digitalizált formában való elérhetőség sem pótolja az eredeti művek varázsát. Az elkövetkező időszak két nagy *kiállítása*:

2000: Dantétől Balassiig: ez a millenniumi kiállításunk a humanizmus magyarországi virágkorát fogja a látogatók elé tárni, igazolva egyúttal évezredes szerves kapcsolódásukat az európai kultúrához.

2002: A könyvtár alapításának 200. évfordulóját olyan kiállítással akarjuk megünnepelni, ami a látogatók számára kézzelfoghatóan – vagy legalábbis szemmel láthatóan – igazolja gyakran hangoztatott szlogenünket, hogy az OSZK a nemzet emlékezte.

A bicentenáriumi ünnepeket a Magyar Nemzeti Múzeummal – amely intézmény szintén az 1802-es

könyvtáralapítást tekinti születésnapjának, mivel az 1808-ban létrehozott múzeumnak a könyvtár részévé vált – együttműködve tervezzük megrendezni.

Külföldi kapcsolataink alakításának meghatározó szempontjai: 1./ a nemzetközi szakmai szervezetek munkájában való részvétel; 2./ hungarika kutatók; 3./ hungarika gyarapítás; 4./ kapcsolattartás a külföldi magyar, magyar származású könyvtárosokkal; 5./ az Európai Unióhoz való csatlakozásunkból adódó feladatok és lehetőségek; 6./ nemzetközi projektekben való részvétel.

Belföldi kapcsolatainkat illetően fenn kell tartani, a kölcsönös érdekek alapján fejleszteni kell együttműködésünket a reprezentatív szakmai szervezetekkel, a Magyar Könyvtárosok Egyesületével és a Könyvtári és Informatikai Szövetséggel. Aktív szerepet kell vállalni a közös kezdeményezésekben és szerveződésekben (MOKKA, ODR).

PR tevékenységünket jelentős mértékben javítani kell. Meg kell találni a módját, hogy a nemzeti könyvtárat jobban „el tudjuk adni”: a főhatóságoknak és a szakmának; a többi könyvtárosnak, az olvasóknak, a közvéleménynek, a szponzoroknak. Az a tapasztalat, hogy ha valaki ellátogat a könyvtárba, ideje és lehetősége van, hogy megismerkedjék a könyvtár értékeivel, munkájával, nehézségeivel, szolgáltatásaival, akkor jók a benyomásai, elhiszi, hogy a nemzeti könyvtár valóban az egyik legfontosabb intézménye az országnak. Ezt a hatást kell elérni minél szélesebb körben azért, hogy rendelkezésünknek minél jobban megfeleljünk.